

C) ÁLLATORVOSLÁS.

1. Állatorvoslás általában.

A beteg állatot úgyszólván kizárólag maguk kezelik vagy saját paraszt állatorvosokkal gyógyítatják. Hivatásos állatorvost csak nagy ritkán hívnak, legfeljebb alkalmilag, ha ép a közelben tartózkodik. Inkább a hosszantartó betegségekhez, emésztési zavarokhoz hívják, elsősorban szavatossági vizsgálatokhoz, oltáshoz. A jelenlegi állatorvos Hidalmáson lakik, a tárgyalt négy községtől 50 kilométer távolságban. Borsára minden héten egyszer jön el a hetivásárra. Kijelentése szerint egy év alatt a kerületéhez tartozó 46 községbe összesen alig hívták háromszor, négyszer.

Általában tehát a parasztorvosokkal gyógykezeltetnek,⁹⁹ azonban ezekben sem hisz mindenki egyformán. Egy józan gondolkodású csomafáji, 53 éves református magyar ember nem hívott soha senkit a beteg marháihoz, mert „az egyik paraszt annyit ért hozzá, mint a másik“, „lépfenére, hályogra, lyukas nyelvre nincs orvosság. Érvágásoknak nincs értelme. Ha nehezet húz a marha, nehezíti a járom, *megfojlódik*, attól lesz rosszúl, de vére nem melegszik fel.“ Ugyanő nem is tudja, hogy a helybeli parasztállatorvos mit csinál a marhával lépdegadás esetén.

A parasztállatorvoslás általában empirikus és természetfeletti erőket csak a legritkább esetben vesz igénybe.¹⁰⁰ Néha megpróbálkoznak a vallásos gyógyítással is. Egy református

⁹⁹ A parasztállatorvosok még szerte az országban működnek és nagy becsük van mindenütt. Úgyszólván minden falunak megvan a maga állatorvosa, ezekről rendszerint a környékbeli hivatásos állatorvosnak is tudomása van. (V. ö. Ethn. 1938: 52 kk.)

¹⁰⁰ Napjainkban legalább is nálunk (kivéve a tehen tejhasznának megrontását) természetfeletti erővel állatot alig gyógyítanak. Másutt azonban más a helyzet, így pl. azt olvashatjuk, hogy Svájc egyes területein még igen elterjedt a ráolvasással való állatgyógyítás (L. pl. Richard Weiss: Das Alpwesen Graubündens. Erlenbach-Zürich, 1941).

asszony Szent Antalt kéri, ha nincs szerencséje az állatokhoz. (K. 63.) — Szent Antal ájtatosságot (9 keddet) tartanak böjtölve, ha például döglük a bivaly, disznó, csirke. (Bá. 42.) — Egy református asszony, mert nagyon döglöttek disznói, Mikolára ment misét szolgáltatni. (Kide.)

2. Paraszt állatorvosok.

Kide paraszt állatorvosa a 72 éves, református vallású J. S. (K. 16.). Értelmes, megfontolt ember. Saját szavai szerint mindig hajlama volt az állatok kezeléséhez. 1910-ben húsvizsgáló tanfolyamon vett részt Kolozsváron, előzőleg már kitanulta a mézárós mesterséget. A kolozsvári tanfolyamon — elbeszélése szerint — kezdett érdeklődni az állatorvoslás iránt. Gyógymódja azonban jellegzetes falusi állatgyógyászatot árul el. Többször hivatkozott előttem egy állatgyógyászati tankönyvre (Monostori Károly: Állatgyógyászat, 1902.) és egy régi orvosi könyvre (A Néma Mester feljegyzései A Betük Rende szerint), kijelentései azonban láthatólag csak azt célozták, hogy tudományának tekintélyét emeljék, mert különben gyógykezelésének semmi köze sincs az említett könyvekhez. Végeredményben amit csinál, azt a falun látta másoktól és tanulta el (talán egy bizonyos gyógyítani tudó személytől). A gyógykezeléshez fűzött magyarázatai tudálékos, egyéni rögtönzések és nincsenek semmiféle kapcsolatban sem az egyes eljárásokkal. A falusi gyógyítók általában szeretik tudományukat hitelesíteni és azt hivatásos orvosoktól eredeztetni.

J. S. tudományára büszke, „csak ránézek az állatra és már tudom, mi baja van.“ Az állatorvoslás mellett az ember gyógykezelésével is foglalkozik: fogat húz.

A falu kétségtelenül igénybe veszi segítségét, átlagban két-három beteg állat mindennap akad. Távolabbi, 8–10 kilométerre eső faluból is hívják vagy hoznak onnan Kidére beteg állatot. Ellésnél igénybe veszi a kidei pap is. Gyógykezeléséért valami szerény díjazást kap. Legnagyobbrészt marhát, bivalyt gyógyít, disznót ritkábban. Beteg juh inkább a juhászok dolga, ló alig van a faluban, lovakhoz különben sem ért, ha erre kerül a sor, „megnézi a könyvben.“ — Gyermekei már valamit elsajátítottak mesterségéből: az egyik fia tud eret vágni, herél, emberen fogat húz. („Hajlam kell erre.“) — De úgy látom, hogy

nagyban csak apja halálával fogja mesterségét folytatni. A nép inkább hisz az öreg apának, ha annak a kezében már megleghe-
tősen reszked is a herélő kés. (Gyógyító tudományát l. a kö-
vetkező fejezetekben részletesen.)

Csomafáján egy román ember a parasztállatorvos. (C. 115.*)
Mesterségét apjától tanulta, de volt bács Zsukkon, ott is tanult
valamit. Jelenleg marha pásztor. Fő segédeszköze az ár, amivel
a nyelvalatti vénát szúrja meg, vagy állítólagos lépfenénél a
lépet. Ellésnél segédkezik, kötőfékkal azonban nem húzza a
borjút. Ellentétben a kidei orvossal, érvágót nem használ. Az
ármorárt kivágja.

Borsán többen értenek az állathoz. A magyar K. Gy. inkább
a lovakhoz, mint a marhához ért. De öreg ember már, ezt is
lassan elhagyja. A lépet ő is árral szúrja meg, ha a lépnek
valami baja van. A ló egerét harapófogóval szorítja meg. Eret
nem vág. (B. 94.)

Jó híre van Borsán R. P. román embernek, aki eret is vág,
a *deszplinát* árral gyógyítja.

A környék leghíresebb állatgyógyítója egy Derzsén lakó
román ember, K. S. Hívják őt Csomafájára, sőt Kidére is
gyakran, ahol pedig helyben van már egy parasztállatorvos.
Derzsére is visznek beteg állatot. Ha a marha ki van melegedve,
meghült, *Isten után* meggyógyítja: benyúl a marha hátsó fe-
lébe, kitakarítja. (Általában sokan dicsérik ennek a kitakarítá-
sának hasznosságát.) Nehéz elléskor segédkezik. Ha a marha
nyelve *lyukas*, begyógyítja. (K. 14.)

G. J. 60 holdas magyar gazdaember Esztényben a juho-
kat gyógyítja: ha nem megy a gyomruk, madzagon göcsöket
csinál, amik kioldódnak. De Kidéből oda ezért nem járnak.
(K. 1.)

A kidei származású, most Borsaujfalun lakó B. V. (K.
97.*) az állat törött csontját is *megcsinálja*, akár az emberét.

3. Állatszaporítás, ellés. Herélés.

A tehén *folyatik, folyat*, a disznó *rühetik*, a juh *berreg*,
a kecske *purcsál*, a kutya, róka, nyúl *bagzódik*, (a kutya *koslat*
= jár utána). A kutyák *bakalódnak*, a nőtény kutya *bakalodik*,
Macska, nyúl, róka is. A kakas *kokosál*, *megkakasolja*, *meg-*
kokosálta, a réce *meggácsérol*, a gunár *meggunárooz*. (K. 78.*)

Tehénnek, disznónak *megy-e* van („tudományosan: *pérája*“). — *Jár a kan után, nagy a megye.* (Románul: *fătătără*).

Ha *nem folytatik meg* a tehén, három pénteken egymásután sőt adnak neki, hogy a bika után járjon vagy havibajos asszony inge aljából ad sőt enni a tehénnek. (K. 81.)

A tehén *bornyúzik*, a juh *bárányozik*, a ló *csikózik*, a koca *malacozik*, a kecske *gidozó*, a kutya *megkölyökezik*.

A parasztállatorvos segítségét leggyakrabban elléskor veszik igénybe. Faluhelyen többé-kevésbé mindenki ért az elléshez való segítséghez, biztonság okából azonban az elléshez jobban értőt elhívják. Ha a falusi szemlélet az állattal kapcsolatban, különösen a betegségeit illetőleg, eléggé racionális, az állat szaporodásához már több mágikus cselekedetet tapaszt. Egy Amerikában huzamosabb ideig dolgozó visszavándorolt kidei magyar református embert figyelhettem meg, aki egy ellés alkalmával, ahányszor csak dicsérni kezdtem a születendő borjút, mindannyiszor azonnal köpködni kezdett, nehogy a borjún fogjon az igézet. A jelenlevő többiek a köpködést hüén ismételtették.

Az ellő állathoz elhívott gyógyító (adott esetben K. 16.) megtapogatja az állatot, belenyúl, hogy észlelje: rendes-e a szülés. Rendbehozza a *szülőutat*. („A vízhólyag jön először, a szülésre az az utat megnyitja.“) — Ha nehezen jön a borjút, istrángot, kötelet visz be az anyába, sőt kerékkel is húznak: a tehenet a jászolhoz láncolják, a borjúra kötelet kötnek, másik végét a földhöz erősített kerék küllőire kötik és annál fogva egyenletesen húzzák a borjút.

Előfordúl, hogy ellés után kijön teljesen a tehénnek a *bornyútartója* (= uterus). Ilyenkor J. S. (K. 16.) rúddal alátámasztja a tehenet (nehogy rúgjon) és visszateszi a borjútartót a helyére.

Rendes körülmények közt borjúzás után az anya *elbányja a poklát*, ami a *kutya része* vagy a *ganéjra* kerül. (Sok helyen a poklát oda ássák az istállóba, ahová lesett, ahová *leszotyogott*, mert akkor a tehén is jobban *leereszti a tejet*. K. 80.) Ha bennmarad a pokla (*oda van sülvé a méhhez*), sokan szomjajztatják a marhát, hogy elvesse a poklát, de ez — J. S. szerint — nem ér semmit. (Egyesek zabbal, kendermaggal füstölik, hogy elmenjen. K. 29,* 48.*). J. S. ilyenkor belenyúl és kiszedi. Eljárása alatt a marha hasát rúddal alátámasztják, nehogy rug-

dalózzon. J. S. különben kiveszi a poklát, ha bennmaradt, a kocánál, juhnál is.

Ellés közben, valahányszor valaki dicséri a borjút, kiköpnék. (Kide.) — A kis borjú nyakát meghuzogatják, hogy jó nagy, *ügyes szügye* legyen („*a szüknyakú marha nem piacos.*“ K. 80.) — A borjú körmeit ellés után kivágják és tejben az anyának beadják, nehogy *teletalpú* legyen a borjú, ne fájódúljon meg a lába. (C. 106). — Ha a borjú *köddökes* (vagyis két, három *zsinórja* = köldökzsinórja van) és ha nem gyógyítják, akkor belepusztúl, mert a köldöke *megkél*, megdagad. A *köddökös borjút* naponta kétszer *fűzfa putregájjal* (= korhadtt fűzfa) füstölik. Edényben parázsra putregájt tesznek és a borjú alá tartják (K. 80, 99.*). Gyógyítják úgy is, hogy a *köddökes borjút* fülénél, farkánál fogva a pajta küszöbén háromszor végig húzzák. (K. 80.) — Általában azonban a *köddökes nem nagyon marad meg.* (K. 16.)

Megborjuzás után a tehenet megfejik, a tejet teknőbe öntik, korpát, sót adnak hozzá és az egészet a tehénnel megitatják. Később, a második fejésnél nyert tejet megfőzik. Ez öszszemenve adja a *gurásztát*, amit a gyerekek isznak meg. A gyerekek fejére különben vizet öntenek, mondva: „Ügy csorogjon a tehén csöcsiből a tej, ahogy csorog a gyerek fejről a víz.“ (K. 80.)

Amelyik nap megborjuzott a tehén, semmit sem adnak ki a házból, nehogy elvigyék a tejét. (Kide.) — Ha legelőször megellik egy fiatal tinó, az első tejből liszttel pogácsát készítenek és elteszik. Ezt használják majd a tej visszavételékor. (K. 81.) — Amikor a tehén először kimegy a borjazás után, egy veder vízzel leöntik: „Ügy csorogjon a teje, mint csorog a veder víz.“ (K. 80.) — Ha *leelődött* a tehén és *nem áll a borjúnak*, hogy már *meg is kövesedett a tőgye*, fiatal *gyertyánfanyövésből* fagúzt csinálnak és a hátulso lábára húzzák, hogy ne rúgjon. Másik módszer: hét éven aluli fiúgyermek gatyájával a tehén tőgyit megdörzsölik. (K. 81.)

Herélés. Kidén J. S. a herélő, ámbár mások is értenek a heréléshez. Borjút 6—12 hónapos korában (esetleg 2 éves koráig) herélnek, de mindenesetre 6 hónapig várnak, hogy addig jól kifejlődjék. Malacot 2 hónapos korában, bárányt 6 hetes korában, tavasszal. Csikót Derzsén egy román ember herél. Kutját nem nagyon herélnek. Ez különben is a tulajdonos

dolga, aki rendszerint kutyánál levágja a tökit a zacskóval együtt. Kappanherélést az asszonyok végzik.

Borjúherelésnél a borjút két istránggal megkötik, földre döntik, felfordítják. J. S. késével (Olaszországból hozott anatómiai kés) két metszést ejt a *zacskón* (tehát mindegyik testisnek külön) és jól kihúzza a *tököt*. Fontos, hogy minél jobban kihúzza, nehogy visszamaradjon valami, mert akkor *rinkáló marba* lesz a herélt (= féltökű, jár a tehén után). Kifejti szépen a herének az *imát*, jó alúl elmetszi. A *hártya* visszamarad a tökről, azt nem veszi ki. Lekötés, bekötés nincs, mindössze kevés zsírt dug be a zacskóba, de régebben hideg vízzel is kimosták. Nagy kan disznó herelésénél a disznó lábát összekötik, szájába nyársat dugnak, mert harapós, gödröt ásnak a földbe és abba teszik. Különbén a többi állatnál is így végzi a herélést.

A herélést J. S. fia is megtanulta már és végzi a faluban. (K. 16.)

Csomafáján többen herélnek, „nem nagy mesterség az, kis bátorság kell hozzá.“ (C. 116.)

Herelés után a *bornyú zacskója* meglehetősen feldagad, amit *fisz putregály*-lyal (= fűz rothadt torzsa) füstölnek meg, vagy száraz trágyával, hogy a légy ne járja. (K. 99,* C. 106.) Herelés után nem kötik meg a borjút, hogy járjon egy kicsit. (K. 99.*)

Régen herelés után nagy ivásokat rendeztek; nagyobb herelésnél a heréket a herélő elviszi és pörköltnek megcsinálja. Kidén volt egy öreg magyar herélő, aki herelés után nyárrsal két hosszú lyukat szúrt a földbe és abba tette a két tököt, hogy akkora szarva legyen az ökörnek, mint ez a nyárs. (K. 16.)

4. A tehén tejének elvitele.

Általános hit, hogy a tehén tejének elmaradását rontás okozza.¹⁰¹ A tehén *el volt rontva, el volt véve a teje*. (K. 13.) — A boszorkány veszi el a tejet a tehenektől. (Bá. 42.) Van, aki el tudja venni a tejet, de ezt nem teszi, mert az nagy babona, az állat el is pusztulhat benne. (B. 89.) — Zsukon

¹⁰¹ A tehén tejének megrontásában még országszerte sokan hisznek.

valakinek egy fejős tehene volt, egy liter tejet adott naponta, mégis sok baj volt nála. „Valami boszorkányságot kellett csinálnia, mert egyszer, ép kedd este meztelenül jött ki az istállóból.“ (K. 62.) — Kidén egy boszorkányos asszony a kapuban állt és varázsvesszővel ráütött az előtte elhaladó tehenekre: „Ettől egy litert, ettől két litert, stb.“ És elvitte mind egy másik tehénhez, *akire szerződött*. (K. 14, 81.) — A tejet úgy viszi el az ahhoz értő, hogy friss tehén ganéjt gyűjt össze, megszártja, megégeti és annak porával csinál valamit (K. 81.). Elviheti a tehén ganéját és azzal bekeni a tőgyét, miközben mond valami *broszkonyát*. (K. 5.) — Elviheti úgy is, hogy egy liter tejet kér, elviszi és azt *megbabonázza*. (K. 5.) — Ebben a tehénrontásban van valami igaz. (K. 17.*)

A tejelvitel megelőzése. Piros rongyot könek a tehén farkába. (C. 106.) — Amelyik nap a tehén megborjazott, semmit sem adnak ki a házból. (Kide.) — Bádoki adat szerint három napig nem adnak ki semmit sem a házból. — Ha valaki tejet kér, kis sót tesznek belé, nehogy elvigyék a tejét. Ugyanis a legtöbbször az ilyen tejjel vihetik el, amit majd más tejjel kevernek össze. (K. 83.) — Fejés után az, aki fejt, az ujját bemártja a tejhabba és azzal keresztet vet a bivalyra. (K. 83.) — Amikor legelőször megellik egy fiatal tinó, akkor az első tejből liszttel pogácsát készítenek, jól kiszáritják, hogy a penész meg ne egye és félre teszik. Ha valaki a tehén tejét elvette, a pogácsát meleg vízben *felengesztelik* és a tehénnek korpában vagy kásában beadják. Akkor *rendre vissza jön a tej*. (K. 81.)

Tej visszavétel. A tejet leggyakrabban úgy hozzák vissza, hogy nézőhöz mennek és azzal *nézetnek*. (*Visszahozza a tejet. Nézetek néked*. Bá. 42.) — Jellemző erre, hogy egy kidei református magyar asszony (K. 5.) borjúzás után, amikor a tehénnek leapadt a teje, először a helybeli parasztállatorvost (K. 16.) hívta el, aki korpás ciberét rendelt, és hogy ez nem használt, nézőnőt (K. 68.) hívott. — Borsáról egy ref. asszony (B. 91.) Hosszúmacskásra ment a nézőhöz, ámbár helyben is akadtak nézők. — Egy kidei református nő a román nézőhöz ment, de nem sikerült a visszavétel. „Nem hiszem ezeket a boszorkányságokat.“ (K. 62.)

Kidén D. J.-nét (K. 68.) többször hívják a tej visszavételre. A nézést vagy harminc évvel ezelőtt tanulta Derzsén egy magyar

asszonytól. Vasárnap, kedd, péntek kivételével akármelyik nap nézet. Legjobb, ha korán reggel megy a tehénhez. Ha rúg a tehén, akkor lábasba korpát önt és azt ujjával, villával vagy késsel keveri és úgy néz. Különben a tehén csöcsit simogatja és a következő szöveget mondja magyarul: „Na X (a tehén neve), na, ha elvitte valaki a tejedet, ha ebben a faluban van, ha másik faluban van, ha harmadik faluban van, ha kilencedik faluban van, ha tejül, ha túróül, ha vajul, ha tejfelül, ha szamatyisáúül, ha pócon, ha lakat alatt van, annyi nyugta ne legyen, mint a kicsiny bornyúnak az anya hasában.“ Három nap kell mondani, *három versben* (= háromszor) vagyis összesen kilencszer. Ha korpával csinálta, utána beadja a tehénnek. *Megcsendesedik* a tehén a nézéssel. — Adatközlő másokat is megtanított erre, hogy legalább tudják a sajátjukat segíteni. Jellemző, hogy adatközlő románul nem tud.

Aránylag ez a leghosszabb szöveg, amit magyarul tudnak. Mások már inkább töredékekben ismerik, így például egy magyar asszony, aki az előbbi adatközlőtől csak ennyit tanult meg: seprűt, lapátot, korpát tesz le a földre és mondja: „Aki elvitte a tejet akár téj által, akár tejföl, akár ecet, akár széna, akár só, akár víz, akár szalma, stb. által...“ Többet nem tanult meg. — Egy másik adatközlő csak annyit tud, hogy málélisztbe kell nézni napnyugta után háromszor, utána a lisztet a tehénnek adják.

Más tartalma van a következőnek: attól, akire gyanakszunk, kicsiny kenyérbelet, sót kell elvinni, mondva közben magunkban: „Nem ezt a kenyérbelet és a sót viszem, hanem a mi tehenünknek a tejét és tejfelét.“ Háromszor kell így kenyérbelet, sót hozni és a tehénnek beadni. (B. 92.)

Egy kidei 53 éves református magyar ember (K. 65.) a következő módszert hallotta egy magyar nézőtől Kolozsváron. Aki tehenének tejét elvették, az napkelte előtt kilenc patakából szedjen egy-egy bikasót, miközben kilenc miatyánkot, kilenc hiszekegyet mondjon. Hozza haza, az egyes bikasókat nevezze meg a napok után hétfőnek, keddnek, szerdának, stb. Napnyugta után főzze fel fazékban a bikasókat, utána tegye ki hűlni hideg vízben. Amelyik napra elnevezett bikasó sír, azon a napon vasvilla ágára mosórongyot szúrjon és kimenet az istálló szemöldökfájába üsse, mire a *mosó* (= a rongy) odaragad. Közben mondja: „Nem a mosót csapom, hanem azt, aki a tehenemnek

elvitte a tejét.“ Akkor vegyen egy járom pálcát és azzal a mosót folyton üsse, mire a megrontó eljön, mert vergődik és kéri, hogy már ne üsse, mert nem bírja. — Megpróbálta többször és segített (ámbár saját szemeimmel láttam, hogy az ő tehenük-höz más nézőt hívtak!). A faluban ezt nem ismerik.

A legtöbb szöveg román nyelvű. Egy borsai ember (B. 89.) állítólag Szamosujváron tanulta a nézést. Három nap néz. Aki akarja, megtanulhatja, de azért nem mindenkinek sikerül. Magyarul a nézés nem érvényes. Korpával és késsel néz, a tehen nevéet kikiálltja, három nap, kedden, pénteken és ismét kedden éjszaka. Utána vassal farba üti a tehenet, a vasat kiviszi a mé-tába és ott hagyja. Muszáj, hogy visszahozza a tejet, mert különben a nyavalya töri a megrontót.

M. Gy.-né (Bá. 42.) korpába sót tesz és villával, késsel abban *boszkorogyál*, miközben román nyelvű szöveget mond. A szöveget mindig románul mondja, sohse magyarul. Utána a korpát kiteszi, hogy a harmat szálljon belé, mert a harmat-cseppekben jön vissza a tej. A korpát aztán odaadja a tehennek. Kilencszer néz egymás után, keddtől fogva minden este. Erdő-háton tanulta egy román asszonytól, tizenkét éves korában,, egyszeri hallásra.

Kolozskovácsi származású nagyanyjától tanulta egy román asszony a következő nézést: kedd, péntek reggel néz kilencszer, éhgyomorra. Otthon is nézhet, csak a tehen nevéet kell tudni. A szöveg mondása közben korpát, sót keresztez késsel, utána a sós korpát a tehennek beadja. (C. 109.*).

Csomafáján két román asszony (C. 70,* 117.*) az első részben említett nyomtatott ponyvából tanulta meg a nézés szövegét. Leül, csupor vízbe három szenet tesz, késsel keresztezi, a csuprot a földre maga elé leteszi, miután a földet is keresztezte, majd elmondja a szöveget. Utána a vizet korpában vagy moslékban a tehennek beadja. A könyv előírása szerint különben fazékba töltött vizet kell késsel keresztezni, majd a vízből keveset tűzre frecskelni, végül a vizet a tehenel megitatni.

Egy román ember kedden, pénteken és kedden nézett románul, korpával és sóval. A korpát a néző visszaadta, azt haza hozták és oda tették, ahová reggel először sütött a nap. Reggel megnézték, járt-e valaki benne. Ha igen, akkor már nem lehetett a rontáson segíteni. (K. 13.)

5. A marha betegségei.

Felfuvódás. Zöld lucernától, lóherétől kapja a marha. **Gyógyítása.** Elsősorban, ha nem sürgős, 1 liter vízben tojásnyi meszet kell feloldani és azt az állat szájába tölteni; az állatot vizes lepedővel takarjuk le, hideg vízzel öntözzük. Az ahhoz értő ember a marha hátuljába belenyúl és ganéját kiszedi, felvágott veres hagymát tól a seggibe. Ha mindez nem használ, a kidei állatgyógyító bicskáját a tehén *horpaszába* veri, sőt (— *ha nem fuj*, nem jön a levegő —), jól meg is forgatja abban. Más ugyanezt nem meri megtenni a faluban. Esetleg még nagy konyhakést is bedöf a sebbe. Ugyanő trokárt nem használ, mert a trokár csövét — szerinte — a faeces, a gyomortartalom eldugaszolja, nem jó. (K. 16.) — Általában megjárattják, vizes lepedővel letakarják, oltatlan meszet, trágyalevet töltenek belé, de sokak szerint a legjobb, ha fát kötnek a szájába. Ha mindez már nem használ, megsúróják.¹⁰² (C. 106.) — A csomafáji gyógyító felfuvódásnál meszet, petróleumot ad, vastag fát köt az állat nyakába, szájába. De a petróleumos állat húsa már nem ehető. (115.*)

A marha nem eszik. *A vérerek pontosan vernek*, láz nincs. **Gyógyítása.** Félmarék köménymagot megpörkölünk, fél liter ecettel és egy tojással elkeverve a marhába öntjük. (K. 16.)

A marha nem kérődzik. Kormos szalonnát vagy hájat adnak be, akkor *megindul a kérője*. (K. 46.*) — Ha nem kérődzik, nem ganéjlik, sózott avas hájat adnak. (K. 78.*)

Csömör lehet marhánál, ha túlétetik. **Gyógyítása:** kiéheztetik. (K. 16.)

A százzrét meg van rekedve. *Ha a kérő gyomor meg van akadva*, akkor hajtót adnak be. Legkitűnőbb hajtó: fél liter fehér paszulyt

¹⁰² Az egyik fuvódási esetnek tanuja voltam. Kétségtelen, hogy J. S. akár egy biztoskezü sebész, határozottan lépett fel annyi tehetetlenül siránkozó és jajveszékélő ember közt, parancsokat osztogatott, az egyikkel hagymát hozatott, a másikkal a meszes tejet csináltatta, a harmadikkal a felfuvódott ökröt locsolgatta stb. Valószínű, hogy a biztos, határozott fellépésben rejlik a parasztyógyítóknak vetett bizalom titkának egyik kulcsa, hisz végeredményben a parasztorvos gyógykezelése — ahogy esetünkben, a fujódásnál is — közismert, minden kis gyerek tudja, mit kell a fuvódott marhával cselekedni. Mégis, adott esetben, nem mernek az állathoz nyúlni, hanem a gyógyítóra bízzák az egészséget.

meg kell főzni, két deci olajban megpergelt hagymát keverni és az egészét a marhába tölteni. (K. 16.)

A ganéj belesül, megszárad a marhában. Belenyúl és kivessi. (K. 16.)

A marha fosik, megy a gyomra. Egy marok tölgyfahéjat megfőznek, leszűrnék, kevés timsóval keverve beöntik. (K. 16, C. 106.) — Jó az apróra tört téglapor is. (C. 106.)

Métely. A marha nagyon *lerongyosodik*. Distolt adnak neki. (K. 16.)

Lépfene. A másutt már említett népies orvosló könyvben olvasta J. S. a következő eljárást: árral lyukat fúrnak az állat lépébe és abba varrógép olajozóval terpentín olajat fecskendeznek. Egyszer meg is próbálta, a marha jobban lett. (K. 16.)

*Szplina, szpline line.*¹⁰³ Lépdaganat (lépfene?). A marha nem eszik jól, hamar lefekszik, beteg a lépe. Csomafáján, talán

3. kép. Ár a lépdaganat gyógyítására (C. 115*). 13 cm.

mert D. J. (C. 115.*) gyógyító tudományának legfontosabb része tartozik ide, igen ismert, Kidén viszont nem. A csomafáji gyógyító műtéte: a marha harmadik bordájánál árral beszúr és azt vagy öt percig benn tartja. Ugyanezt esetleg ismétli a keresztcsontnál. De Csomafáján mások is meg tudják ezt csinálni. (C. 115.*) — Borsán egy magyar ember szintén árral szúrja meg a marha lépét. (B. 94.), ugyanott mások is meg tudják csinálni. (B. 86.)

*Hirtelen béka.*¹⁰⁴ A marha fejében vagy szájában a nyelv alatt keletkezik és az állat egy óra alatt megdöglik benne, ha észre nem veszik. Tünete: a marha szeme, végbele kidagad, nyakán a bőr keményebb lesz, mint a bőrtalp. A nyelv alatt

¹⁰³ A *szplina* talán *lépesség*. L. Ethn. 1938:62.

¹⁰⁴ A gyors beavatkozás emlékeztet a *szeménvalóra* (Ethn. 1938:63), amit különben a Borsai völgyében nem találtam meg. De az elnevezés után közelebb áll a nyelvvalati békához (M O E. II, 286) és összefüggésbe hozható (ha nem is mint kórforma) az ember zabolájával (l. *zabola* alatt).

akkora hólyag, mint a tojás, keletkezik, amit bicsakkal azonnal fel kell vágni. Sárgás, gennyes lé van benne. Ha a szájában ilyen hólyagot nem találtunk, akkor a hólyagnak az orrában kell lenni. Tehát a két orrlyukon át felszúrnak egy pálcát a szeme irányában, kereken facsarják egész durván, hogy az ottvaló hólyagot kilyukasszák. Piszok, *rusnyaság* (= genny) folyik ki abból. Utána az orrlyukon keresztül két deci langyos ecetet kell feltölteni, hogy a bennmaradt mérget megsemmisítse. (K. 16.)

A román nép épp így ismeri a hirtelen békát (*braszke gravnyike*), a csomafáji gyógyító szintén az orrlukba vezetett pálcával gyógyítja. Fontos, hogy rögtön vért eressenek így. (C. 115.*) — Borsán nincs külön specialistája, itt maguk is megcsinálják. Körmükkel fakasztják ki a *mérges vízhólyagot* az állat farka alatt, a nyelve alatt. Az orrban lévő pedig ronggyal körültekert pálcával fakasztják ki. (B. 86.)

A nyelv békája. Brosca de limbă. A marha nem eszik, mert nem tudja nyelvvel a füvet megfogni, a nyelve vastag. D. J. árral eret vág a marha nyelvén (C. 115.*). — Ha a nyelve alatt meg van keményedve a hús és olyan, mint a fog, akkor beretvával, harapófogóval levágják és só, máléliszt, kékkő keverékével bekenik. (Kide.)

Deszkanyelv. Ritka betegség. Ellene Kidén J. S. egy írt receptet használ (Rp. kalii jodati 10, Aqu. dest. 150.) K. 16.

Lupárice. Ha a marha farkasnyomból evett, ivott, a nyelvén lyuk, seb keletkezik. Gyógyítására farkas csontot vesznek a patikából, azt megtörik, és porával behintik a sebet. De krispán is jó rá. (K. 16, C. 115.*)

A marha szája tele van zabbal. Ollóval leszedik, utána besózzák, nehogy a vére folyjon. (K. 16.)

*Sü.*¹⁰⁵ Daganat van a tehén pofáján. Csak a pofacsonton üt ki. Ha mozgatható, akkor kivágják, ha nem mozgatható, akkor gyógyíthatatlan, mindig folyik. (K. 16.) — A *sűj* az állat állán különös daganat, kipróbálják vágni, de nem sikerül. (C. 106.)

Szemfájás. Egy román asszony a patikában repülőzsírt kért marha fájós szemére. (K. 22.)

Hályog. Disznóepével kenik, akkor *lehúzódik*. Ezért disznóöléskor üvegben félre teszik a disznóepét. (K. 16.) — Kigyózsírral kenik. (K. 80, 81.) — Üvegport, cukorport, sót fujnak

bodzacsövön a marha szemébe. (K. 16, C. 106.) — Tehénhályogba bagót köpnek. (C. 111.*) — Vad muszkátli cukorporral keverve. (K. 60.) — Kékkő. (C. 106.) — Régi hályognál libalábú füvet megszáritanak, megtörik és cukorporral keverve a marha szemébe fujják. (Kide.) — Égetett timsóval összekevert tojássárgáját fújnak a marha szemébe. (K. 86.) — Ellenkező oldali fülbe timsót dugnak, még ronggyal is betömik. (K. 16.) — Egy román ember a marha ellenkező oldali szarvára kötötte az orvosságot. (B. 129.) — Kicsi békát tesznek a szemibe; az odahugyozik, lekaparja a lábával a hályogot. Ismeri K. 16, és C. 106. is, de ezt nem teszik, mert sokkal jobb ennél a kígyózsír a patikából. (C. 106.)

*Havivakság.*¹⁰⁶ Egyik hónapban lát, a másikban gyengébben. A szem tiszta, hályog nincs rajta. Gyógyszere nincsen. (K. 16.)

Napszúrás. Hidegvizes borogatást adnak. (Kide.)

A marha ki van melegedve. Savót adnak be, az meghajtja. (K. 78.*). Sokkal általánosabb gyógymód azonban Kidén az *ervágás*. J. S. (K. 16) leghatásosabb, leggyakrabban alkalma-

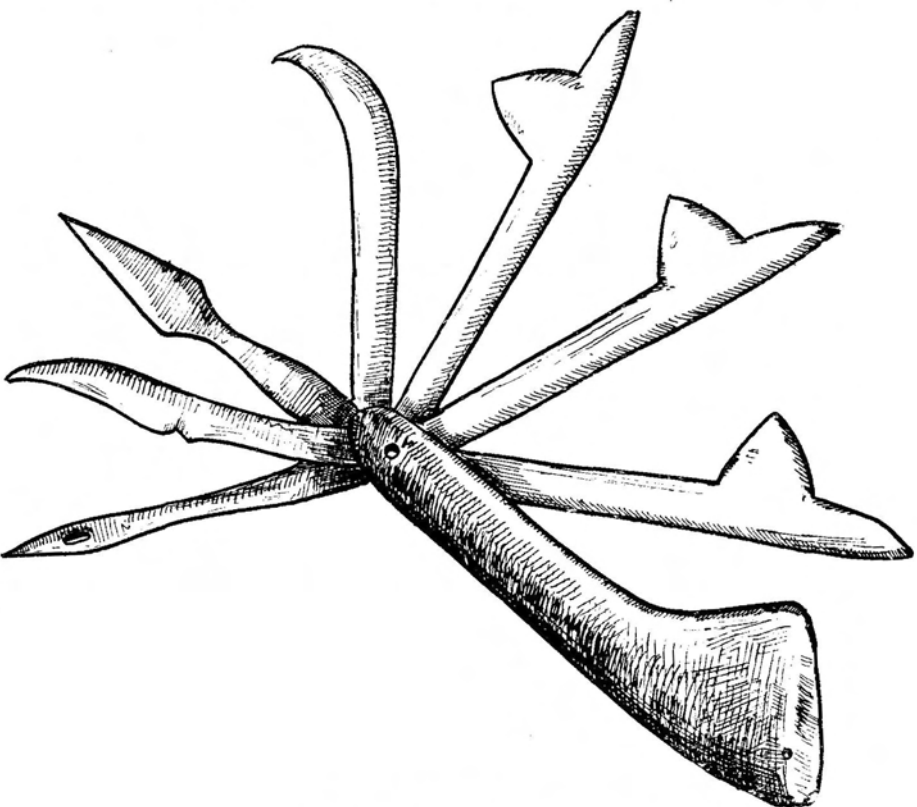

+ kép. *Ervágó* (K. 16). 19 cm.

zott gyógymódja az *ervágás*. Majdnem minden beteg marhán, bivalyon, de még a kis borjún is, eret vág, ha az állat rossz állapotban van, de különben a betegségnek semmiféle jellegzetes tünete nincsen. J. S. így magyarázza: „Nagy meleg van, az állat hideg vizet iszik, a szívburoknál a kövérség megoldvad. Úgy képelem, mint az emberen a tüdőgyuladást. A *vérc keringés kezd csendesedni*, nagy lesz a láza, az *ütőerek* nagyon vernek. *Vértojulást* kap a forróságtól. Az ilyen marha elgyengül, étvágya nincs, nem eszik, nem kérődzik, a teste *merett*.” Sok van, hogy nem is tudják J. S.-hez elhajtani, ott fekszik az istállóban. „Nem kérdezek semmit, csak ránézek az állatra, tudok mindent. Már hozom is az *ervágót*.”

¹⁰⁶ L. Ethn. 1938:58.

J. S. műszere az *ervágó*, amit kaszadarabból maga csinált. Ezt mindenhová magával viszi, „anélkül nem érek semmit sem.“ Az *ervágó ütő* részére különben fiatal marhánál bőrdarabot tesz, nehogy mélyebbre menjen. Van készen vett, több késsel ellátott gyári *ervágója* is, ezt azonban nem szereti használni, nem is használja, ahogy láttam, egész be van rozsdálva. A felszereléshez hozzátartozik a *szorító spárگا*, amivel az állat nyakát szorítja le és az *ervágó ütője*.

5. kép. Gyári *ervágó*. (K. 16).

J. S. az *ervágást* kétségtelenül igen ügyesen és biztosan hajtja végre. Az állat nyakát a *spárgával* áthurkolja, a *spárgát* meghúzza, majd kitapintja a kidagadó nyaki vénát, az *ervágót* ráhelyezi és ügyesen ráüt az *ütőfával*, mire a megnyitott érből hosszú sugárban „*puskálni*“ kezd a vér. Az eret mindig eltalálja, több *ervágását* megfigyelhettem, de mindig

pontosan megtalálja a vénát. A vért edényben fogja fel, egy nagy állatból 1—2 iltert enged ki. A vérbe ujját bele-mártja és abból állapítja meg a vér minőségét. Szerinte a rossz vér könnyen lefolyik az ember ujjáról, nem ragad, ha földre öntjük, elissza a föld. Ha elegendő vért engedett ki, a spárgát ellazítja és a vágás helyét ujjával kis ideig összeszorítja, esetleg kevés ganéjt ken rá, hogy a legyek ne járják. De ezután „vérnek egy könnycseppnek sem szabad kijönnie.“

Legtöbbször nyakon vág eret, ritkábban másutt is, például a lábakon, a körömház felett körömgyladáskor. Ha a marha a csiklóban megkapja a körömgyladást, sántítani kezd, eret vág, másnap már nem is sánta. Ezt a járombafogott marhán is megteszi.

Érdekes, hogy a szomszéd faluban, Csomafáján az ottani állatgyógyító ervágóval nem tud vért eresztteni. Régebben itt egy magyar nagy gazda ember *erelt*: a marha homlokából vésővel vért eresztett, ha jármozás közben a marha *kiforrósodott*. (C. 106.) Csomafáján most D. J. (C. 115.*) árral ereszt vért a nyelv alatti vénából. A marha nyelvét kihúzza és oldalt, ahol a három ér összeszalad a nyelv alatt, a középső eret megszúrja, vért ereszt, utána sót hint rá.

Bádokban ha kimelegszik a marha, vért eresztenek. Több magyar és román ember meg tudja csinálni, őket hívják a beteg állathoz. (Bá. 42.)

Régebben ervágás után a marha farkából kihúzott, túbé fűzött szőrrel kötötték át állítólag az eret. A szőrt 3—4 nap mulva kihúzták. (K. 43.)¹⁰⁷

Nagyon beteg a marha. Paptökéből keveset megfőz és azt beadja. (K. 6.)

Kehe. Büdöskővirág, szódabikapor, torma savóban, vízben beadva. (K. 16.)

Köhög a marha. Huszonnégy óráig ecetben egy tojást tartanak, azt beadják. (B. 88.)

*Vért húgyozik a tehén.*¹⁰⁸ Eröltetéstől kapja. (C. 106.) Kétféle lehet: az egyiknél a húgy véres, a másiknál nem véres, hanem csak olyan, mint a füstölt szalmalé. Pipiraga gyökerének főzetét töltik a marhába. (K. 16.) Régebben piros ku-

¹⁰⁷ Érvágást Dunántúl (Veszprém, Zala) nem gyakorolják.

¹⁰⁸ Vérhúgyás másutt **erdei betegség**. L. Ethn. 1938:62.

koricát megfőztek és a lisztet vízben beadták az állatnak vérhúgyás ellen. (Kide.)

A marha nem húgyozik. Erölködik, de nem húgyozik. Fél marék vadpetrezselymet meg kell főzni és az állatba tölteni. (K. 16, C. 106.)

Kankó. Nagy ritkán a bika hímveszején kankó lehet. Gyenesen éldagad, akkor nem tud üzekedni. (K. 16.)

A tehén tőgyének betegségei. A tehén tőgyén törés, nyomás; *sebes csics.* Zöld kenderbogát jól összetörnek, édes tejszinnel vegyítik és a tőgyre kenik. Ha fakad, seb van rajta, akkor is begyógyítja. (K. 16.) — Ha meg van dagadva a tőgye, sós ecetes *vájkot* (= sárga föld) teszünk rá. (K. 16.) — Ha a tőgye megkövesedett, zabos tarisznyával megdörzsölik. (K. 81.) — A kígyó kiszívhatja a tehén tejét. (C. 106). Ha megmarta valami a tehén tőgyit, vér folyik belőle, de ez elmulik magától. (K. 84.). Ha a tehén tőgyét megmarta a menyét, menyétbőrrel, ha kígyó marta meg, kígyóbőrrel súrolják meg. (K. 14, 80, 81.). Szentgyörgy nap előtt egy kígyót megölnek, a bőrét fára felhúzzák, megszáritják. Ha a kígyó a tehén tőgyét megharapta és a tőgye *meggyöcsösedik* (= két göcs marad a harapás helyén), a kígyóbőrrel megdörzsölik. A kígyó tóban, vízben harapja meg a legtöbbször. Például a bivalypocsolyában fekete kígyó van, így tehát a legtöbbször nem is látják, hogy megharapta. Rendszerint tudják már, hogy kinél van a faluban kígyóbőr, attól kölcsönkérlik. (K. 10.). — Véres tejet ad a tehén, ha fecske repül el alatta.

Seb a marhán. Állatsebre a tölgyfalét használják. (Elkészítését l. a hasmenésnél. K. 16.) — Ha a marha nyakát a járom feltörte, hogy *csupa pecsenye a nyaka*, húggyal mossák meg. (K. 84.)

Nyü. *A marhában nyü van.* Ha a tehén *meggye*, segge tele van nyúvel, kékkővel hintik meg, a nyü kiesik. (K. 78.)* Kékkövet tesznek be, az kitakarítja. (K. 16.) — Általános a bodzafenyegetés,¹⁰⁹ ebben még a különben racionális gondolkozású kidei állatgyógyító (K. 16.) is hisz. Napkelte előtt késsel a kezében a kertbe megy és ott egy bodzafa előtt megáll, egy ágát lehúzza, követ vagy doroncsot tesz rá, letemeti, közben mondja: „Bodzafa, bodzafa, bodzafa, N. N.¹¹⁰ állatból huszonnégy óra alatt

¹⁰⁹ Bodzafenyegétést l. Ethn. 1937:151.

¹¹⁰ Jellemző, hogy betűszerint így mondta: N. N.

a férget takarítsd ki, mert ha nem, leváglok.“ Ha másnapra a nyüvek kitakarodtak, visszajön napkelte előtt és feleereszti az ágat. J. S. (K. 16.) állatgyógyító másoknak is megteszi, így nem kell az állathoz nyúlni. De ha az állatot megfoghatja, akkor kékkövet tesz belé. — Magyar emberek is komolyan hiszik. (K. 14, 81.)

A román szövegű ráolvasás valamivel vallásosabb színezetű. Napkelte előtt, étlen, senkihez se szólva megy a földi borzához (bozia) és bicsakkal vagy sarlóval fenyegeti, ráolvas, majd egyik ágát lehajtja, követ tesz rá. Háromszor csinálja három reggel, a harmadik nap elveszi a követ és visszahajtja a borzafát. (K. 20.*)

*Imely.*¹¹¹ A marha bőre alatt a hátán féreg van. Imely az egészség jele. Ha megérik, kinyomkodják. (C. 106.) — Fia-tal marhánál üt ki, mint a rosta, olyan a háta, kilyukad a bőre. Erős sós vízzel vagy sós ecetes vízzel mossák a hátát, attól a férgek megdöglenek. (K. 16, 82.)

Rü. Ellene Kreolin. (K. 16.)

Tetves marhát zsírral, olajjal kennek be vagy kéneső és zsír keverékével. (K. 16, 23.)

Kosz marhánál nem igen van. (K. 16.)

Kopasztó sümör. Szopós állat ebbe belepusztúl. A hídlás alatti erős, mérges istállótrágyával kell egyszer megmosni, utána olajjal bekenni, akkor meg van gyógyulva. (K. 16.)

Farkas tályog. *Ármorár* vagy másképp *sercegő üszök.*¹¹² Csak fehér marhán fordul elő. Jól ki kell vágni, a sebet kimosni, ecetet, sót belétölteni, nincs akkor semmi baj. (K. 16.) — A *külső ármorárt*, aki ért hozzá, kivágja, a *belső* nem gyógyítható. Borsán egy román ember a külsőt ki tudja vágni. (B. 86.) — Vannak azonban, akik közelebbről nem ismerik. (Pl. C. 106.)

Darázscsipésre jó sós ecetes *vájkot* (= földet) tesznek. (K. 16.)

Körömgyladás (= *sarjazás*). Eröltetéstől kapja a marha. A köröm a két csikló közt megdagad, az állat sántítani kezd. A körömházat a bicsak peneciilusával megvágják, vért eresztenek belőle. (K. 14, 81.) — Eret kell vágni, ezt még a járombafogott marhán is megteszik. Másnapra már nem is sánta. (K. 16.) — Árva-

¹¹¹ *Hypoderma bovis*. L. Ethn. 1938:64.

¹¹² *Armurär* (Kapnikbánya, M T s z.). Veszprémben a sercegő üszköt *rögé-nek*, *rögény-nek* hívják. Ethn. 1938:64.

csollyányt megtörnek, tojássárgájával, kékkővel keverik és rongyra kenve a körme közé teszik. (K. 29.*) — Nyomát kés-sel megkerékítik, kivágják, visszafordítják. (K. 14, 80, 81.)

Szarva letört egy marhának, visszatette, beforrt rendben. (K. 16.)

Kígyófügyökér kúra. Tavasszal, amikor kimegy a fűre a jószág, kígyófügyökér kúrát csinálnak. Nyers tojásba a tojás héján keresztül két kígyófügyökér dugnak és abban huszon-négy óráig állni hagyják, utána a gyökereket eltávolítják és a tojást beadják a marhának. Nagyon jól *kitakarítja a marhát, vére tisztul*, jobb étvágya lesz. (K. 16, 82. J. S. vagy harminc éve csinálja.)

6. A disznó betegségei.

A disznó betegségeit kevésbé gyógyítják. Ennek oka részben az, hogy a disznó alig tűri meg azokat a beavatkozásokat, amelyekkel a marhát gyakran ép eléggé megkínózzák. Legelterjedtebb gyógymód itt a kígyófügyökérnek az állat fülibe való húzása. Ha a disznó szomorú, étvágya nincs, nagyobb láza van, beteg, akkor árral a fület átlyukasztják és a lyukba egy kis darab kígyófügyökér (= paptöke) helyeznek. A gyökér daganatot húz, *odahúzza a rosszat*, a disznó füléből egy kis darab kiesik, a disznó jobban lesz. Jó azonban a sebbe helyezett gyökér körül árral *megkerékíteni* a fület, mert akkor nem esik le az egész fül, hanem csak a megkerékített rész. Kígyófügyökér a kidei állatgyógyító (K. 16.) állandóan készletben tart. Ezt a gyógymódot nagyban alkalmazzák. Megfőzve moslékban is beadják. (K. 6.)

Szorulás. Ha szorulása van a disznónak, ha *megsül benne* a ganéj, akkor hajtót adnak tejben, amit megiszik a disznó. (Betölteni nehéz). Seggibe szappancsapot dugnak. (K. 16, 78.*)

Szívfogás. A *disznónak szívfogása van*, vinnyog, habzik a szája, földhöz veti magát. Az ilyen disznót szépasszony gombával (kisasszonygomba) megfüstölik. Rostába fűsüt (fésüt) tesznek, alája tartják lapátban a szenet, a gombát és így füstölik. (K. 81.)

Dögvész. Ha nagy dögvész van a disznók közt, akkor éjfélkor *visszafelé hajtják a csordát* (a legelőről visszafelé), hogy térjen meg a dögvész. (K. 78.*) Adatközlő az apjától hallotta. —

Ha pusztúlnak a disznók, levostyán-t tesznek az ólba, akkor nem pusztúl. (K. 78.*) — Sertésvésznél oltás. (K. 16.)

Brinkája van a disznónak. (Magyar nevét nem tudja.) Daggad a nyaka, feje, *hortyog* az orrán. Ilyenkor a nyaka bőre alá kígyófügyőkeret dugnak, hamarébb kifakad. (B. 86.)

Dagadt a lába, beteg. Ecetes, sós vájokkal kenik. (K. 16.)

Nyü. Bodzafenyegetés. (K. 14, 81.)

Vegyes. Disznónál hályogot nem ismernek. Érvágást se gyakorolnak. (K. 16.)

7. A juh betegségei.

Beteg a juh. Ki van melegedve, felpuffad, hátra marad a legelésnél. Bicsakkal kicsiny vágást csinálnak a fülin, megvérezik. (K. 46,* 78.*)

Nem ganéjlik. Ha nem ganéjlik, meleg vízben keserűsót vagy olajat töltenek belé. (K. 46,* 78.*)

Puffadás. Száját egy kis fadarabbal kipeckelik. (K. 46.*)

Káptyi. Káptyij. „*A juhom megkáptyijodott.*“ *Forog ke-reken*, elvesztette az esztét, nem megy a többiek után. Az ilyen juhok a fejben féreg van. A kivágásához nem értenek. (K. 16.)¹¹³

Mételyes. A juh gyengül, *szárad el*, szemhéja belül sárga, álla alatt *gusa* van. Ellene sárga distolt használnak. (K. 46.*)

Nem tud húgyozni. Vadpetrezselyem főzetét adják. (K. 46.)

Tögye megkövesedik. Nincs gyógyszere.

Körömfájás. Sózott vájokkal kötik be. Ha lehullott a körme, kékkövet tesznek rá. (K. 46,* 78.*)

Veszettség. Ha a dühös kutya megharapta, a kutyát megölik, azzal füstölnek, a füstön a juhokat keresztül hajtják, nehogy megdühödjének. (K. 46.*)

Ellés. Amikor lebarányozik a juh, addig nem adnak neki vizet inni, amíg *el nem hányja a poklát.* (K. 78.*) — Elléshez különben J. S.-t is hívják.

Csonttörés, seb. Ha kitörik a juh, a bárány lába, akkor lapockákba teszik. (K. 78.*) — Ha a kosok verekednek, homlokuk megsérülhet, seb keletkezik. Ha a seb megnyüvesedik,

¹¹³ A juhbetegségekről általában keveset tudnak, ellentétben pl. Dunántúllal (L. Vajkai Aurél: A szentgáli juhászat. A Magyarország-tudományi Intézet Évkönyve. I. 1942. A másutt ismeretes ker-gesség-műtétet sem tudják a Borsai völgyében.

oltatlan meszet tesznek abba vagy a csomafája (románul: csu-mafája) levelit összetörik és a levét betöltik. (C. 106.)

8. A ló betegségei.

A ló betegségekhez alig értenek, legtöbbet tud még a kidei kovács. Természetesen ért valamit a lovakhoz a vagyonosabb, 50 holdas, tanult, nemes gazda ember is. Viszont a kidei marhagyógyító alig ismer valamit is a ló betegségei ellen.

*Havivakság.*¹¹⁴ Sebes járású lovaknál fordul elő. Cukrot, üvegport *fúnak* a szemébe. (C. 106.)

*A lónak egere van.*¹¹⁵ Fáradságtól kapja. Daganat az áll alatt a nyakon. (C. 106.) — Zöld lucernától kaphatja, ha mohón eszik. (B. 88.) — Árral megszúrják, az ár nyelével eldörzsölik. Elég, ha két-három csepp jön ki. A kovács bicsakkal kiszúrja, kivágja. Fülibe sós ecetet öntenek. Utána *kereken járatják* az udvarban. (B. 88, C. 106.) — Borsán egy román ember árral megszúrja, harapófogóval jól megszorítja és ecetet vagy sós vizet tölt mindkét fülibe. (B. 94.) Ha nincs más hamrjában kéznél, két bikasóval törik össze az egeret, kása jön ki abból. (B. 86.)

A ló nem tud húgyozni. Ha nem tud húgyozni, akkor a juh gyapja alatt mászkáló élősdit, a *capusa*-t megfogják és a húgycsövébe dugják, mire vizelni kezd. (C. 106.) — Birkaistállóba viszik. (K. 46.*) — Egyszerűen megcsutakolják a lovat. (C. 106.)

A ló szájpadlásán az *inak megtelnek vérrel, a ló szája megtelik.*¹¹⁶ Nem tud enni. A kovács egy patkószeget megélez és azzal kihalítja, kitakarítja. (K. 101.)

*Nyilazás.*¹¹⁷ Patkolásnál a szög *elevenjébe* megy vagy gyuladásba jön a pata. A kovács gyógyítja: hideg vízzel megtisztítja, kivágja, amíg elér a gennyig, vattával kitörli, pedidrófot tesz belé, majd vastag terpentinnel, meleg vassal kiégeti. (K. 101.)

Tyúkszem. Rövid patkótól kapja. A kovács kivágja, amíg vér jön és az előbbihez hasonlóan kezeli. Tyúkszemes patkó jön rá. (K. 101.)

¹¹⁴ Eth n. 1938:58.

¹¹⁵ Eth n. 1938:58.

¹¹⁶ Eth n. 1938:58.

¹¹⁷ Eth n. 1938:60.

Kapca.¹¹⁸ Csontkinövés a lábfejen. Örökletes, nem lehet gyógyítani. (C. 106.)

A ló különböző lábtartásának elnevezései. *Francia* (*francia állása van*) = kifelé áll a lába. — *Lőcslábú* = hátsó lába görbe, mint a lőcs. — *Ökörlábú* = hátsó lába, mint az ököré. (C. 106.)

Rozsféreg.¹¹⁹ Zöld fűtől van. Zabot megpergелnek és enni adják, akkor *elhányja*. Pergelt zabot adnak, ha a féreg a ló meggyiben van. (B. 82, C. 106.)

Zabálás. Nem tud enni.

Kebe. Tormát reszelnek és zabban beadják. Könnyíti, nem fullad akkor annyira. (C. 106.)

Rühes ló. Kátrányszappannal, patikaszerrel kezelik. (C. 106.)

9. A baromfi betegségei.

Hull a majorság, vész. Ha hull a majorság, vész, akkor csípős paprikába szalonnát mártanak és este beadják a tyúkoknak. (K. 16.) — Vassalakot hoznak a kovácstól, állítólag vizet is és azt a tyúk vályujába teszik. (K. 83.) — Rozsdás szeget, vasat tesznek a vályuba, hogy ne pusztuljon. (K. 14.) — Egy történet szerint a *csuma* is pusztította a majorságot. (B. 129.)

Pípje van a baromfinak, megpípasodik a tyúk. Mondják, azért, mert nem kap vizet, de ez nem igaz. (Szomjas ember is szokta mondani: „Adj vizet, mert megpípasodok.“) — Túvel szedik le a pípet. (K. 16.)

Torokfájás. Petróleumos tolluszárral kenik be a torkát, ha fáj. (K. 16.) A Magyar Nép c. folyóirat tanította az embe-
reket erre egy tanfolyamon.

Meszes láb. A baromfi száraz lába (= térden aluli rész) varas lehet. Az ilyen baromfit eladják. (K. 16.)

Kappanozás. Kappanozás az asszonyok dolga. Kidén egy magyar asszony végzi a kappanozást. Akkor végzi, ha a kakasnak ötven filléres nagyságú a szakálla. Meg kell jól fogni, a lábát a szárnyához húzni, nehogy vergődjék, hátára fekteti, hasát felvágja és mutatoujjával szedi ki a kakas heréjét. Ép azért csak az tud jól *kappant csinálni*, akinek vékony,

¹¹⁸ Másutt *kapta*. Eth. n. 1938:60.

¹¹⁹ *Gastrophilus equi*. Eth. n. 1938:57.

hosszú ujjja van. Tüvel, fehér cérnával a sebet bevarrja, zsírral bekeni, nincs semmi baja többé a kakasnak. Mások is hoznak hozzá kakast, még a szomszéd faluból is. Többen megtanulták tőle a faluban. (K. 103.) — A kappan taréjából egy darabot levágnak, hogy hegyes legyen. (C. 116.) — Csofafáján kokasból a volt bába csinált kappanyt.

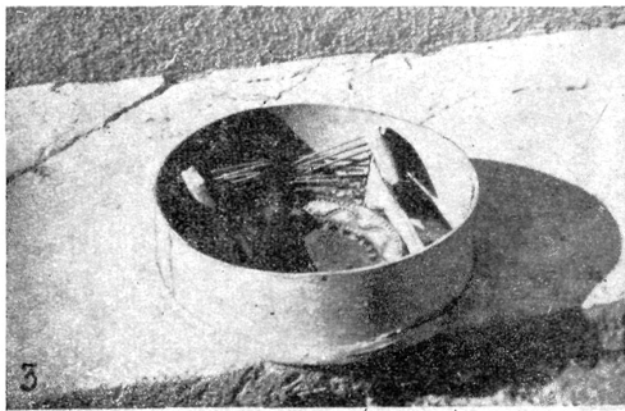
Hogy a szomszéd tyúkjá megdögljék, szterejoja (őszi kökörösín) gyökerit tesszük kenyér, puliszka közé és a tyúkoknak hányjuk. (K. 78.*)

10. A kutya betegségei.

Dühödés. A veszettség ellen kőrisbogarat adnak. (A veszettséget részletesen l. az ember betegségei alatt.)

*Zsigoráj.*¹²⁰ A kutya, macska betegsége. Az eb vonít, élesen vinnyog, sír. — *Zsigorás* volt a kutya, mint *forgott kereken*. Meglőttük. (K. 22.) — A kutya rázza magát, veri magát a földhöz. Fial kutyák betegsége. Kiütés nincs rajta. Beledöglik. (C. 128.) — A *zsigoráj a belső részét észli*, a rüh a külsőt. Csak kutya betegség. (K. 16.). Előfordul *žatokban is: a zsigoráj egyen meg*. — A gyógyítására vonatkozólag egy adatot hallottam csak: a kutya farkából, füliből kicsit levágnak, hogy a vér kijöjjon. (K. 81.)

¹²⁰ A *zsigoráj* talán *szopornyica*, de semmiesetre sem köszvény, ahogy a M T s z. állítja.

1. Terhes kéztartása megcsodálás ellen. (Bá. 42).
2. Szülőnő helyzete (Bá. 42).
3. Önöntés ijedtség ellen. A rostába gerebent, fésűt, ollót, tányér vizet tesznek (K. 64).
4. Önöntés ijedtség ellen (K. 64).

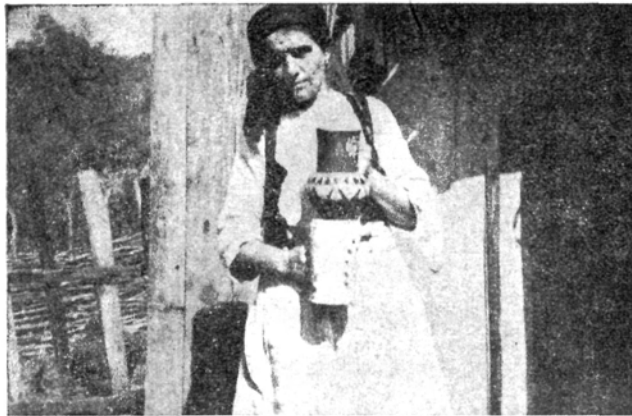
1. Az ijedtség gyógyítása. A néző seprűvel, bordával, késsel a kezében ráolvas (C. 109*).
2. A hideglelés gyógyítása. A beteg fát ráz, közben ráolvas (C. 70*).
3. A csömör gyógyítása. A beteg megkenése (K. 5).
4. A fájós láb megkenése (K. 23).

1. A farzsába gyógyítása. A beteg megkenése (K. 30).
2. A farzsába gyógyítása. A beteg bőrének felszedése (C. 107).
3. A farzsába gyógyítása. A gyógyító a beteg gerincoszlopára baltával ütést mér (B. 95*).
4. Hátfájás gyógyítása ventuzé-val (B. 87*).

- 1—2. A reuma gyógyítása. A néző_burjánokkal kerekíti a beteget, közben ráolvas (C. 70*).
3. Szemárpa körülkerítése hideg vassal (K. 30).
4. Szemárpa körülkerítése a párna sarkával (K. 100*).

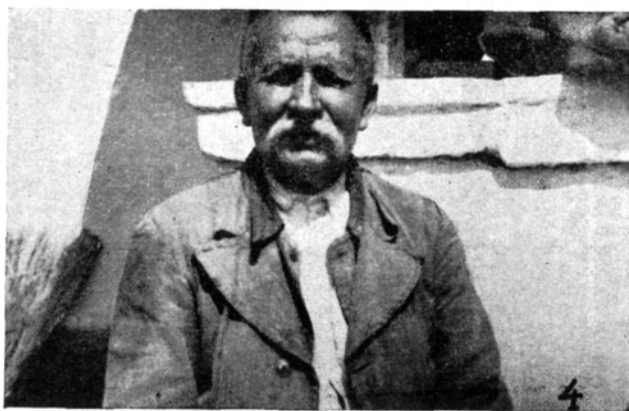
1. A szemárpa gyógyítása. Két korsóval kilenc köpetet összedörzsölnek és azt a szemre kenik (C. 122*).
2. Vadszőr kitépése a szemhéjből (K. 53).
3. Idegen test eltávolítása a szemből (C. 112*).
4. Fogfájós arc füstölése. A néző késsel keresztezi a szemet (K. 78*).

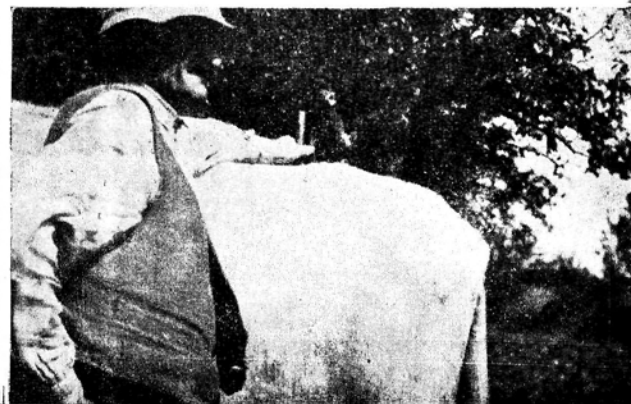
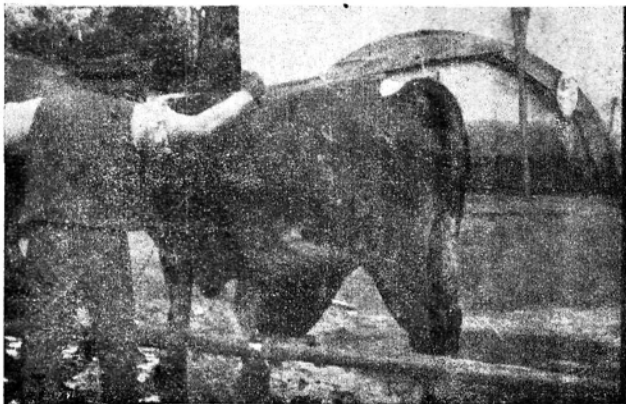
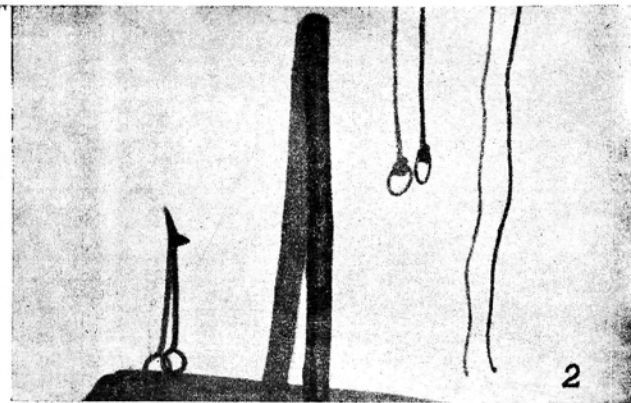
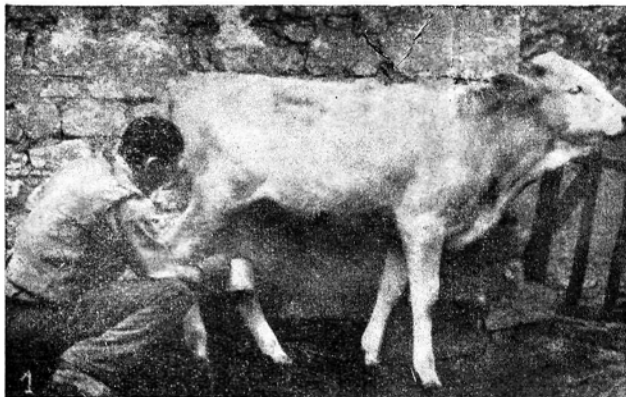
1. A pokolvar gyógyítása. A néző föld, bors, burján keverékével kerekíti a pokolvar, közben ráolvas (K. 29*).
2. At chén tejhasznának visszavétele. A néző teknőbe öntött korpát keresztiez késsel, közben ráolvas (C. 117*).
3. Az öntés gyógyítása. A néző veder fenekére 9 fakanállal vizet mer, közben ráolvas (K. 31).
4. Az öntés gyógyítása. Az öntéshez szükséges víz elkészítése (K. 99*).

1. Az öntés gyógyítása. A beteg mosdatása (K. 99*).
2. Sebes lábra kötözött lapu levél (Kide).
3. A tályog gyógyítása. A néző fenkével kerekíti a tályogot, közben ráolvas (K. 53).
4. A tályog gyógyítása. A néző tojással kerekíti a tályogot, közben ráolvas (C. 69).

1. A marjulás gyógyítása. A néző zsírt keresztet késsel, közben ráolvas. Utána a zsírral megkeni a marjulást (K. 25*).
2. Borsan László csonttrákó (K. 97*).
3. A csonttörés gyógyítása. A tört végtagot lapickák közé teszik (K. 97*).
4. id. Jakab Sándor állatgyógyító és fogorvos (K. 16).

1. A borjú füstölése herélés után (Kidei román).
2. Az érvágás eszközei: érvágó, érvágó ütőfa, szorító spárpa (K. 16).
3. A felfuvódott marha megszúrása (K. 16).
4. A marha lépdaganatának megszúrása árral (C. 115*).